

СРПСКИ ЛЕКАРИ КАО МУЗИЧКИ УМЕТНИЦИ

Павле Јовић

Универзитетска библиотека Светозар Марковић

Увод

Позната је спрега литературе и музике, али и медицине и музике. Од 16. до 19. века било је истакнутих лекара који су се бавили и музиком. Међу страним лекарима има доста таквих примера. Да наведемо само неколико истакнутих имена: италијански лекар и музичар Ђовани Анчина (Giovanni Ancina, 1545–1604); ирски композитор Јозеф Ваде (Joseph Augustine Wade, 1801–1845) који је био анатом; познати руски композитор Александар Бородин (1833–1887), био је војни лекар и оснивач клиничке биохемије у Русији; славни аустријски хирург Теодор Билрот (Theodor Bilroth, 1829–1894) који је био композитор и пијаниста.

Српски лекари истакли су се на многим пољима стваралаштва: књижевности, просвети, финансијама, политици, а такође, оставили су значајан траг и на подручју музичке културе.

После вишевековне турске феудалне доминације, први знаци буђења грађанске музичке културе јављају се у Војводини, а нешто касније и у обновљеној Србији. Пре више од 180 година, године 1824. набављен је први клавир из Беча (у 19. веку је израда клавира са бечком механиком била најмасовнија), који је нашао место у кући првог лекара, странца, Вите Ромите (1763–1828). Ромита је био Италијан из Напуља, а на клавиру у његовој кући, прва је почела да учи да свира принцеза Јелисавета Обреновић, кћерка кнеза Милоша. Други клавир у Кнежевини Србији из Беча је допремљен у Шабац, у кућу кнежевог рођеног брата, Јеврема Обреновића. Његова кћерка, Анка Обреновић је научила на том клавиру да свира уз помоћ наставника из Аустрије. Водила је дневник и била писац, чији су преводи први литерални радови једне жене у Србији (1836).

Међу лекарима који су студирали на страним универзитетима било је и оних који су желели да се музички образују, али је то било једино могуће код приватних учитеља музике (углавном Чеха), пошто је прва српска музичка школа почела да ради тек 1899. године у Београду. Први српски школовани музичар био је Корнелије Станковић, који је стекао темељно музичко образовање у Будиму и Бечу.

Др Владан Ђорђевић (1843–1931). Остало је записано да је знаменити српски лекар и први хирург др Владан Ђорђевић (1843–1931), поред успешног бављења књижевношћу, одлично свирао клавир, који је научио да свира за време студија у Бечу. Познато је, да је његов учитељ, славни аустријски хирург Теодор Билрот био изванредан музичар и да је био пријатељ Јоханеса Брамса. Упркос великим обавезама на студијама медицине у Бечу, Ђорђевић ни тада, а ни касније у животу, није могао да буде задовољан једном врстом посла, зато је наставио да се бави књижевношћу, и редовно је посећивао представе у Бург театру у Бечу.

Др Александар Ђ. Костић (1893–1983). Мало је познато да је први професор хистологије на новооснованом Медицинском факултету у Београду, др Александар Ђ. Костић (1893–1983) стекао и темељно музичко образовање. Као гимназијалац Друге мушке гимназије, показао је изузетно интересовање за природне науке, поезију, прозу, фотографију, али и музику. Упоредо са гимназијом, похађао је наставу у првој Српској музичкој школи, и то клавир и композицију, где му је предавао Стеван Мокрањац, средишња личност српске музичке културе, који га је као обдареног уважавао и свесрдно помагао. Из гимназијских година су и Костићеве прве композиције *Химна трезвеној младежи* (1910) и *Пролеће* за мешовити хор (1911), као и *Успаванка за клавир* (1911), које је често сам дириговао на јавним концертима уз учешће хора београдских гимназијалаца. Сањарио је о пијанистичкој каријери.

Године 1912. Александар Костић одлази на студије медицине у француски универзитетски град Нанси, где исте године и поред материјалне оскудице, уписује петомесечни мајсторски курс код врхунског музичког педагога Луја Димера (Louis Diemer, 1843–1919) на Конзерваторијуму у Паризу. После веома успешног реситала на крају курса и великих похвала комисије почео је да се остварује његов животни сан. Али, брзо, због избијања балканских ратова, Александар Костић напушта Француску и одлази у Београд, где се јавља као добровољац. Октобра 1913. године враћа се у Француску да би као војни стипендиста наставио студије медицине у Монпељеу. Своје слободно време посвећивао је клавиру. Али, после само 8 месеци одлази као добровољац у Први светски рат. Као војни лекар-медицинар већ после три месеца организује у Нишу хуманитарни концерт у корист рањеника, где у Официрском дому диригује војним мушким хором, са којим се извео композиције: *Хеј трубачу*, *Руску* и *Енглеску* химну.

Највећи догађај у његовој музичкој каријери збио се током Првог светског рата 1916. на Крфу, када је као хоровађа на концерту, коме су присуствовали и многи официри савезничких армија, извео *Опело* и *Оче наш*, свог првог учитеља музике Стевана Мокрањца. Успех је био незапамћен. Тада му је пришао официр француске војске и истакнути композитор Венсан Анди (Vincent d'Indy, 1851–1931) и топло препоручио Костића, свом пројатељу Ансоржеу (Conrad Anserge, 1862–1930), истакнутом клавирском педагогу и професору.

Вративши се 1921. године у Београд а упркос интензивног рада на оснивању Медицинског факултета и Хистолошког института, проф. Костић наставља да свакодневно вежба на клавиру. У лето 1935. године посећује летњи курс клавира у Паризу код славног педагога Алфреда Кортоа (Alfred Cortot, 1877–1962), где постиже запажени успех.

Др Радивоје Павловић (1893–1938). Родио се у свештеничкој породици а матурирао у новосадској православној гимназији, где је музику учио код истакнутог композитора Исидора Бајића, који му је пренео љубав према народној мелодији и народном музичком изразу. Радивоје је заволео музику и већ у шеснаестој години компоује за соло глас и клавира *Да знајеш мори моме*. Веома је позната његова композиција *Била једном ружа једна*. Сви су мислили да ће се он посветити музици. Међутим, Радивоје је свој музички занос пренео на медицинске науке. Као питомац Текелијанума студирао је медицину у Будимпешти и био промовисан за доктора медицине 1918. године. По завршетку студија радио је најпре као трупни лекар, а затим кратко у државној болници у Новом Саду. По оснивању Медицинског факултета у Београду постаје асистент, а од 1924. године и сарадник професора Холстеа у Фармаколошком институту. Био је обдарен многоструким талентима. О његовим композицијама су писали познати српски композитори Коста Манојловић и Јосип Славенски.

Ипак, најуспешнији српски лекар на подручју музичког стваралаштва био је др медицине Јован Пачу (1847–1902), који се поред редовне лекарске праксе бавио и компоновањем музике; свирао је на клавиру и јавно наступао на концертима. Пре него што пређемо на његов допринос српској музици, потребно је да ближе упознамо његов животни пут.

Др Јован Пачу се родио 13. марта 1847. у малом спахијском селу Александрову (Sandor) недалеко од Суботице као седмо дете Јоана Пачуа и Јелене Стојковић.

Јоан потиче из цинцарске породице, досељена из Блага у Македонији, уз Поморишку границу. Деда Јована Пачуа, Аксентије, беше угледни суботички трговац, а Јованов отац, Јоан адвокат, који је радио као канцелиста у суботичком Магистрату, а затим је прешао у оближњи Шандор за општинског бележника. Јованова мајка је била из српске породице Стојковић. Она је знатно утицала на његов интелектуални и уметнички развој: препознавши у њему талент за музику; омогућивши му да од малена учи клавира, хармонијум и оргуље. Јован је похађао музичку школу у Суботици, која је основана 1868 (три деценије пре Српске музичке школе у Београду), а професор му је био Чех, Вјенцеслав Соушек. Основну школу и прве разреде гимназије Јован Пачу је изучио у Суботици, а школовање наставио у Кечкемету. Матурирао је у Братислави 1866. Још за време школовања у Суботици истакао се као обдарени пијаниста, па је већ као шестнаестогодишњак свирао на јавном концерту (1863). На младог Пачуа је знатно утицао Светозар Милетић, идејом о јединственом културном

националном простору као основној степеници ка политичком обједињавању српског народа. О томе сведочи његова истрајна борба посредством музике и писане речи у листовима: Милетићевој *Застави*, *Српској зори*, *Србадији* итд. Био је ватрени присталица Уједињене омладине српске.

Током студија медицине у Пешти (1887/1868) био је члан омладинског друштва *Преодница*. Наступао је као пијаниста и певач, а има података да је и помагао хоровађи певачког друштва *Сербско-пештанске цркве*. У то време је штампао једну од својих првих композиција *Још не сија сунце јарко*, тада почиње и његово интересовање за проблеме музичке теорије и питања музичке терминологије на српском језику. У другој години је напустио Пешту и наставио студије на Карловом универзитету у Прагу. Упоредо са студијама медицине у Прагу учио је музику приватно код славног чешког композитора Беджиха Сметане. Промовисан је 1872. у Прагу, а од 1874. године је магистар акушерства и опстестриције. Најпре се настанио у Великој Кикинди, живећи у породици свог брата наредних осам година. Пошто му је лекарска пракса слабо ишла, сав се посветио музици. Затим се настанио у Сомбору, где је као приватни лекар радио 5 година. То је најплоднији период његовог живота што се музичког стваралаштва тиче. У Сомбору је написао своју најпопуларнију композицију на стихове Бранка Радичевића *Ђачки растанак*. (Тзв. *Бранково коло*.) Затим одлази у Русију, па у Сарајево и Нови Сад, али се нигде дуже не задржава. Последње године живота провео је у Загребу, где је изабран за председника Српске самосталне странке. У ноћи између 4. и 5. октобра доживео је мождани удар, и после тога поживео још 13 дана. Преминуо је 17. октобра. Сахрањен у породичној гробници у Великој Кикинди. Тако се прерано угасила једна од блиставих звезда српског романтизма.

Може се рећи да је у музици био следбеник Корнелија Станковића. Био је свестран музичар: композитор, пијаниста, етномузиколог, музички писац. Године 1866. наступио је на Омладинској скупштини у Новом Саду, и од тада редовно наступа на концертима. Свирао је у Бечу, Будимпешти, Кијеву (први српски композитор у царској Русији), Београду, Осјеку, Кикинди, Панчеву, Вршцу и другим местима Србије и Војводине.

Уз салонски виртуозитет истицао се бриљантном техником, а на концертима је често изводио дела српских композитора, својих савременика, и сопствене композиције и аранжмане народних мелодија. Иако је користио једноставну композицијску технику, та његова дела на народне теме или у народном духу била су веома омиљена. Народ их је прихватио као своја (нпр. *Бранково коло* настало поводом преноса костију Бранка Радичевића из Беча на Стражилово 1883.) Пачуови концерти имали су велико значење посебно у јужној Угарској, где су се Срби борили за своја национална права. Многе народне и грађанске мелодије обрадио (хармонизовао) је за хор и клавир, а у више часописа и дневних листова објављивао је написе о музици (*Даница*, *Јавор*, *Матица*). Био је плодан музички публициста. Компонувао је и духовну музику. Написао је бројне

композиције: лирског, борбеног и духовног карактера. Главна су му дела: *Српски звуци*, *Без тебе драга*, *Чуј Душане*, *Коло*, *Српска молитва*, *Радо иде Србин у војнике*, *Бранково коло*, *Винска песма*, *Пастирска песма*, *Праг је овог милог српства*, *Српска рапсодија*, *Светосавска песма*, *Наши сељани* (музика за истоимену позоришну игру) и многе друге...

Потпуно је био посвећен свом српском народу и музици, али и лекарском позиву. Био је од оних лекара, који лече и тело и душу својом појавом, речју, природом пуном благодати и милостивошћу срца, тиме је освајао и здраве и болесне, и богате и сиромашне. Веома често приређивао је концерте за сиромашне. Био је српски патриота, романтичар. Његов живот обележили су безмало сви знаменити Срби тога доба. Одржавао је пријатељске везе са угледним српским интелектуалцима и уметницима: Светозаром Милетићем, песником Митом Поповићем, књижевницима Илијом Огњановићем и Антонијем Хаџићем, сликаром Аксентијем Мародићем. Са изузетном енергијом успевао је да одговори на многобројне захтеве времена. Др Јован Пачу је био члан Српског ученог друштва, почасни члан Српске краљевске академије и Књижевног одељења Матице српске.

Литература

1. Стана Ђурић Клајн, *Акорди прошлости*, Београд, 1981, 98.
2. Stana Đurić Klajn, Paču Jovan, U: *Muzička enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod, II том, 363.
3. Владимир Р. Ђорђевић, *Оглед српске музичке библиографије до 1914*, Београд, Нолит, 1969.
4. Kosta Manojlović, Dr. Paču Jovan, U: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka III knjiga*, Zagreb, Bibliografski zavod, 1929, 311.
5. Владимир Р. Ђорђевић, *Прилози за биографски речник српских композитора*, Београд, 1950.
6. Владимир Р. Ђорђевић, *Оглед српске музичке библиографије до 1914. године*, Београд, Нолит, 1969, 120.
7. Војислав Костић, *Живот са непреболним болом у души* (Проф. Др. Александар Ђ. Костић 1893-1983), Београд, Драганић, 2004.
8. Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, Београд, Клио, 2007.
9. Коста П. Манојловић, *Др. Радивоју Павловићу у спомен*, Медицински преглед 1938, 13, 11, 243.
10. Јосип Славенски, *У спомен др. Радивоју Павловићу*, Медицински преглед 1938, 13, 11, 246.
11. Зоран Вељановић, *Др Јован Пачу*, Нови Сад, Архив Војводине, 2003.
12. И. М. Ямпольский, *Из прошлого Югославской музыки*, Москва, Музыка, 1970, 9.

